

УДК 347.47.658.012

В.Н. Орлов, Я.В. Гапанович, О.В. Орлова

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ
ЩОДО ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ
У СФЕРІ ЗВ'ЯЗКУ ТА ІНФОРМАТИЗАЦІЇ**

У статті розроблено концептуальні підходи до процесу вироблення стратегії державного регулювання у сфері зв'язку та інформатизації (с.з.і.) і надано пропозиції щодо підвищення ефективності регуляторної діяльності у зазначеній сфері.

Ключові слова: концептуальні підходи, державне регулювання, сфера зв'язку та інформатизації, регуляторна діяльність, методи регуляторної діяльності, правові механізми, адміністративні механізми, державна регуляторна політика, стратегія державного регулювання.

В статье разработаны концептуальные подходы к процессу выработки стратегии государственного регулирования в сфере связи и информатизации (с.з.и.) и даны предложения по повышению эффективности регуляторной деятельности в указанной сфере.

Ключевые слова: концептуальные подходы, государственное регулирование, сфера связи и информатизации, регуляторная деятельность, методы регуляторной деятельности, правовые механизмы, административные механизмы, государственная регуляторная политика, стратегия государственного регулирования.

The necessity of further review of public administration in the field of communication and information.

A new approach to the process of ensuring the state, Sustainable Development Communications and Informatization by improving conceptual approaches and methods for regulatory activities.

Regulatory activity is defined as "the direction of government policy aimed at improving the legal regulation of economic relations and administrative relations between regulatory authorities or other public authorities and undertakings, to prevent the adoption uneconomical and inefficient regulations, reduction of state intervention in the sub the objects of management and elimination of obstacles to the development of economic activities carried out within the limits of the procedure and in the manner established by the Constitution of Ukraine and laws of Ukraine.

The conceptual approaches which include a set of specific scientific ideas, positions, opinions and mechanisms should have by public authorities (government, civil society institutions) that authorized for sustainable development of the sphere of communication and information.

The methods regarding regulatory activities include: systematic, comprehensive, functional, productive, evaluative, predictive, analytical, statistical, etc.

Proposed mechanisms of Communications and Information incorporated into several groups of tools: legal, financial, economic, monitoring, control, compliance, information and communication, communication and more.

The combination of approaches, methods and tools in combination with public administration filled with new content of regulatory policy in the field of communication and information.

Keywords: *conceptual approaches, public control, communication and information, regulatory activities, methods of regulatory activities, legal mechanisms, administrative arrangements, the state regulatory policy, the strategy of state regulation.*

Постановка проблеми. Інтеграційні процеси, які набувають стрімкого розвитку в Україні, потребують особової уваги до розвитку ринків зв'язку та інформатизації і пов'язаних з цим процесів загострення конкуренції у цій сфері.

Суб'єкти господарювання цієї сфери з невисоким рівнем управління своїм потенціалом чи ті, що не виконують вимоги законодавства, норм та правил провадження господарської діяльності, як правило зазнають збитків та невдач. Внаслідок цього зменшується кількість господарюючих суб'єктів, послаблюються умови для забезпечення здорової конкуренції на ринку, виникають умови для зниження кількості та якості надання теле-комунікаційних послуг.

Тому політика ефективного державного регулювання процесів розвитку сфери зв'язку та інформатизації та її місце у глобальних трансформаціях, стратегії реформ, спрямованих на модернізацію усіх складових суспільного життя, набуває ключового значення і є актуальною.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Сутність та зміст державного регулювання господарської діяльності, питання взаємовідносин держави і суб'єктів господарювання різних форм власності певною мірою розглядалися економістами, теоретиками права, державознавцями, філософами, соціологами. Вагомий внесок у розробку даної проблеми внесли Г.В. Атаманчук [1], П.П. Воробієнко [2], М.М. Іжа [6], В.І. Кноррінг [9], Б.З. Мільнер, [12], І.В. Розпутенко [14] та інші. Водночас у цих роботах питання державного регулювання у сфері зв'язку та інформатизації порушуються частково.
Завдання дослідження. Мета даної статті полягає у формуванні концептуальних підходів до процесу вироблення стратегії державного регулювання у сфері зв'язку та інформатизації (с.з.і.), та розробці пропозицій щодо підвищення ефективності регуляторної діяльності у зазначеній сфері.

Основний матеріал дослідження. Функціонування ринкових умов в Україні, поява економічного явища – підприємництва потребує перегляду системи державного управління в галузі зв'язку, починаючи від його об'єкта і принципів здійснення закінчуючи окремими методами, способами і формами. Одночасно змінилися значення і мета державного управління у зв'язку, його методологія звільнилася від ідеологічних пут, від-

крився шлях для нових пошуків співвідношення публічного і приватного економічних інтересів. Пряме державне управління підпорядкованими підприємствами зв'язку з боку органів виконавчої влади, починаючи з 2006 року, еволюціонує у гнучке державне регулювання діяльності суб'єктів ринку телекомунікацій. У зв'язку з цим набуває нового змісту процес забезпечення, з боку держави, сталого розвитку сфери зв'язку та інформатизації через удосконалення концептуальних підходів та методів регуляторної діяльності.

Концепція (лат. "conception" – розуміння, сприйняття, головна думка) – це система поглядів на певне явище; спосіб розуміння, тлумачення якихось явищ, подій, основоположна ідея теорії, загальний її задум [13. С. 505]. Термін "концепція" також вживається для позначення головного задуму в різних видах діяльності людини. Зважаючи на зазначене, до концептуальних підходів щодо державного регулювання у сфері зв'язку та інформатизації слід віднести множини певних наукових ідей, положень, поглядів та механізмів, якими повинні володіти суб'єкти публічної влади (державна, інституції громадянського суспільства), уповноважені для забезпечення сталого розвитку сфери зв'язку та інформатизації.

Важливість питання визначення сутності поняття "державне регулювання" в науковому плані зумовлюється тим, що його розв'язання дозволяє визначитися з концептуальною сутністю державного регулювання – як функцією державного управління, колом ознак цього явища.

У прикладному аспекті проблема визначення цього поняття безпосереднім чином пов'язана з розробкою стратегії і тактики підвищення його суспільної ефективності.

Термін "регулювання" походить від латинського слова "regulo", що має значення "улаштовую, упорядковую" [13. С.108]. Автори словника синонімів української мови надають такий синонім слову "регулювати" як "налагоджувати" (створювати умови для нормальної діяльності, функціонування чогонебудь) [13. С.520]. Регулювання, як вид діяльності держави і її

відповідних гілок влади, отримало закріплення в Конституції України. Так, Конституцією України визначено основи системи державного регулювання господарською діяльністю, а саме: поділ влади (ст.6), конкретні цілі побудови демократичного суспільства, соціальної, правової держави (ст.1), суспільне життя в якій ґрунтується на засадах політичної, економічної і ідеологічної багатоманітності (ст.15). Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3). Тому конституційними основами системи державного регулювання слід вважати законність, верховенство права, демократизм, розподіл влади, публічність, гласність, тобто незмінні засади конституційного ладу, закріплені у розд.1 Конституції України [10]. Подальше визначення питань, пов'язаних з державним регулюванням, знайшли відображення у законах та в інших нормативно-правових актах України.

У статті 1 Закону України "Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності" [7] державна регуляторна політика визначається як "напрямок державної політики, спрямований на вдосконалення правового регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання, недопущення прийняття економічно недоцільних та неефективних регуляторних актів, зменшення втручання держави у діяльність суб'єктів господарювання та усунення перешкод для розвитку господарської діяльності, що здійснюється в межах, у порядку та у спосіб, що встановлені Конституцією України та законами України [7, 8, 10]. Новітній стан розвитку державної регуляторної політики України у **с.з.і.**, з огляду на активний вплив чинників упровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій характеризується, зокрема, наступними тенденціями:

- глобалізацією знань і технологій з одночасним збільшенням швидкості змін правил, норм і законів щодо технологій управління у всіх сферах людської діяльності;

- наявністю зростання конкуренції постачальників інформації і запитів громадян щодо доступу до публічної інформації, якою володіють органи влади;
- швидкістю змін – скороченням життєвого циклу нематеріальних ресурсів розвитку, до яких належить інформація;
- необхідністю створення національної інформаційної, інформаційно-телекомунікаційної системи;
- створенням ринків інформатизації, ринків надання інформаційних, інформаційно-комунікаційних, інформаційно-телекомунікаційних послуг;
- розвитком системи національних інфокомунікаційних ресурсів;
- інформатизацією напрямів розвитку економіки держави, її безпеки та оборони, політики і соціальної сфери.

Втілення у життя регуляторної політики здійснюється провадженням уповноваженими органами регуляторної діяльності. Регуляторна діяльність – діяльність, спрямована на підготовку, прийняття, відстеження результативності та перегляд регуляторних актів, яка здійснюється регуляторними органами, фізичними та юридичними особами, їх об'єднаннями, територіальними громадами в межах, у порядку та у спосіб, що встановлені Конституцією України, цим Законом та іншими нормативно-правовими актами [7, 8, 10].

Як зазначено в статті 16 Закону України "Про телекомунікації" "метою державного регулювання у сфері телекомунікацій є максимальне задоволення попиту споживачів на телекомунікаційні послуги, створення сприятливих організаційних та економічних умов для залучення інвестицій, збільшення обсягів послуг та підвищення їх якості, розвитку та модернізації телекомунікаційних мереж з урахуванням інтересів національної безпеки" [8].

Особливістю державного регулювання є те, що регулювання здійснюється переважно за допомогою правових та адміністративних механізмів. Відмінна риса адміністративно-правового регулювання полягає у тому, що воно має специфічний

механізм. Поняття механізму адміністративно-правового регулювання використовується в теорії для розкриття взаємодії різних елементів адміністративно-правової системи, за допомогою яких здійснюється регулятивний вплив держави на суспільні відносини з метою їх впорядкування. Правовий аспект застосування таких механізмів полягає в їх відповідності вимогам Конституції України, нормативно-правових актів України та в законності їх здійснення.

Механізм адміністративно-правового регулювання – це узятя в єдності система адміністративних і правових засобів, методів, способів і форм, за допомогою яких нормативність права переводиться в упорядкованість суспільних відносин, задовольняються інтереси суб'єктів права, встановлюється і забезпечується правопорядок. До специфіки та основних ознак (рис) механізму адміністративно-правового регулювання слід віднести такі:

– є складовою частиною механізму соціального регулювання. Його адміністративно-правова діяльність супроводжується політичним, економічним, етичним та іншим видами механізму соціального регулювання, переплітається з ними; – збирає воедино всі явища правової дійсності, будучи широкою за обсягом категорією, а саме: засоби (норми права, суб'єктивні права і юридичні обов'язки, рішення, постанови, приписи та розпорядження суб'єктів владних повноважень тощо, об'єктивовані в правових актах); способи (ліцензування, дозволяння, зобов'язування, заборона, адміністративний примус); форми (використання, виконання, додержання, застосування) виступають системою адміністративно-правових інструментів (засобів, способів, форм), що перебувають у взаємозв'язку і взаємодії. Кожна частина механізму адміністративно-правового регулювання знаходиться на своєму місці, виконує специфічні функції. Якість виконуваних ними функцій впливає на роботу інших частин і результат функціонування механізму в цілому;

– є динамічною частиною правової системи сфери зв'язку та інформатизації. Його рух виражається в стадіях, яким відповідають свої механізми дії. Як і правова система суспільства, механізм адміністративно-правового регулювання являє собою цілісність правової дійсності, визначається закономірностями еволюції суспільства, рівнем розвиненості економіки, політики й культури. Його призначення полягає в приведенні в дію необхідних елементів правової системи сфери зв'язку та інформатизації, забезпеченні їх роботи. Від дієвості механізму залежать ефективність адміністративно-правового регулювання, відповідність поведінки учасників публічно-правових відносин розпорядженням юридичних норм сфери, їх рух до задоволення своїх інтересів;

– результатом його діяльності є встановлення правопорядку у сфері зв'язку та інформатизації.

Механізм правового регулювання складають елементи, обов'язкові для виконання на окремих його стадіях: принципи права, норми права, нетипові правові розпорядження (спеціалізовані норми права), об'єктивовані в нормативно-правових актах; правовідносини, суб'єктивні юридичні права і обов'язки в їх індивідуалізації (конкретизації); акти безпосередньої реалізації прав і обов'язків; акти застосування норм права. Кожний елемент виконує специфічну роль у діяльності НКРЗІ і суб'єктів суспільних відносин, що виникають на їх основі.

За спорідненими ознаками механізми державного регулювання у сфері зв'язку та інформатизації можна об'єднати в декілька груп засобів: адміністративні, нормативно-правові, фінансово-економічні, моніторингу, контролю відповідності, інформаційно-комунікаційні та комунікативні, інші.

В ринкових умовах, що склалися, концептуальною основою державного регулювання у с.з.і. мають стати *принципи державного регулювання*, а саме: регулювання повинно завжди здійснюватися на основі норм права і мати юридичні наслідки; законності та верховенства права; демократизму, тобто активної участі громадян та інститутів громадянського суспільства; глас-

ності та прозорості, доцільності, адекватності, ефективності, збалансованості, передбачуваності, стримувань та противаг (спільного блага), конвергентності, диференціації механізмів та інструментів регулювання у залежності від стану об'єкта та суб'єкта регулювання. Принципи являють собою фундаментальні положення, які відбивають специфіку державного регулювання господарської діяльності і є основою його предметно-суб'єктної організації.

Згідно з пунктом першим статті 16 Закону України "Про телекомунікації" *метою державного регулювання* у сфері зв'язку та інформатизації є максимальне задоволення попиту споживачів на телекомунікаційні послуги, створення сприятливих організаційних та економічних умов для залучення інвестицій, збільшення обсягів послуг та підвищення їх якості, розвитку та модернізації телекомунікаційних мереж з урахуванням інтересів національної безпеки [8].

Аналіз теорії і практики державного управління виявив ефективні підходи та методи досягнення мети державного регулювання у сфері зв'язку та інформатизації у сучасних умовах, а саме: системний; комплексний; функціональний; результативний; продуктивний; оціночний; прогнозний; інтеграційний; ситуаційний; структурний; статистичний; програмно-цільовий вид ринкового саморегулювання породжує складні соціально-економічні проблеми, вирішення яких пов'язане з застосуванням програмно-цільового методу планування; стратегічний, оперативний та тактичний та інші.

Сукупність цих підходів та методів у поєднанні з гнучким державним управлінням та дієвим державним наглядом наповнюють новим змістом державну регуляторну політику у зазначеній сфері.

До системи національних регуляторів у сфері зв'язку та інформатизації України слід віднести наступні інституції: Верховну Раду України; Президента України; Кабінет Міністрів України; Адміністрацію Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України; Національну комісію, що

здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації.

Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації (НКРЗІ) є незалежним регуляторним органом, який безпосередньо здійснює державне регулювання, має повноваження органу ліцензування, дозвільного органу, органу державного нагляду (контролю), до повноважень якого входить: забезпечення проведення єдиної державної політики з питань державного регулювання у сфері зв'язку та інформатизації і розвитку інформаційного суспільства [8]. НКРЗІ створена як державний колегіальний орган згідно з Указом Президента України від 23.11.2011 № 1067/2011 "Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації".

Основними напрямками державного регулювання у с.з.і. є такі:

- 1) нормативно-правове забезпечення функціонування ринку телекомунікацій, послуг поштового зв'язку та кіберпростору;
- 2) державний захист прав, свобод та законних інтересів суб'єктів ринку та держави;
- 3) проведення анти циклічної політики з метою стабілізації економічних коливань;
- 4) підтримання оптимального співвідношення між попитом та пропозицією на товари та робочу силу;
- 5) захист вітчизняного товаровиробника та державна підтримка впровадження новітніх технологій;
- 6) перерозподіл ресурсів;
- 7) забезпечення рівних умов діяльності суб'єктів, здорової конкуренції та боротьба з монополізмом на ринку;
- 8) мінімізація неминучих негативних наслідків ринкових процесів;
- 9) забезпечення соціального захисту найбільш вразливих верств ринкового суспільства;

10) забезпечення державного нагляду за додержанням суб'єктами ринку законодавства та контролю за якістю телекомунікаційних послуг і задоволенням попиту споживачів;

11) ліцензування та реєстрація суб'єктів підприємницької діяльності;

12) встановлення Правил здійснення діяльності у сфері телекомунікацій та робота зі споживачами послуг;

13) тарифне регулювання;

14) регулювання взаємодії операторів телекомунікацій та здійснення досудового вирішення спорів;

15) створення сприятливих організаційних та економічних умов для залучення інвестицій;

16) користування радіо-частотним ресурсом України у смугах частот загального користування;

17) розвиток інформаційного суспільства та інформатизації;

18) моніторинг стану ринків та інші.

Розглядаючи такий важливий напрям регуляторної політики держави як сферу інформатизації суспільства в контексті державного регулювання, слід визначити механізми дійсно за допомогою яких можна здійснювати державне регулювання тих процесів, які є віртуальними і наповнюють собою різні галузі економіки, політики, науки та освіти, а саме це – інтернет-право. Регулювання кіберпростору закладено у самій структурі Інтернету і електронних мереж, технологій і пристроїв [11]. Віртуальний світ регулюється інакше, ніж реальний, і головним способом такого регулювання є архітектура.

Під архітектурою слід розуміти програмне забезпечення і комп'ютерне обладнання, від яких залежить те, як ми користуємось кіберпростором. Коли користувачі інформаційних послуг знаходяться у кіберпросторі, тільки відповідний цифровий код системи визначає, яку про вас збирають інформацію, куди вам можна заходити, а куди ні, тобто визначає міру вашої свободи і нормує нашу поведінку в цьому кіберпросторі. "По мірі того, як код змінюється, він змінює ступінь нашої свободи в кіберпрос-

торі, регулювати поведінку людей в мережі стає все простіше" [11].

Таким чином розробка і впровадження системи державного регулювання українського сегменту кіберпростору, тобто сфери інформатизації, є першочерговим завданням.

Державний механізм інформатизації – це механізм практичної реалізації державної влади, що представляє собою сукупність певних адміністративно-правових і організаційно-економічних інструментів (форм, способів, методів, засобів), за допомогою яких виконуються взаємозалежні функції реалізації політики інформатизації для ефективної дії відповідної системи (адміністративно-територіальної одиниці країни, держави в цілому) на основі модернізації її стану (використовуючи сучасні інфокомунікації й процеси інформатизації) і використання кіберсередовища для впровадження нових форм управління всіма сферами її життєдіяльності, що включають прямий або непрямий позитивний вплив на здоров'я й благополуччя людини, природу й суспільство [5. С. 116].

Державне регулювання доступу до ресурсів українського сегменту всесвітньої мережі Інтернет, надання/отримання інформаційних інтернет-послуг, електронної комерції на території України потребують особливої уваги.. Інтернет – є однією з інфокомунікаційних технологій, засобом і універсальним простором вільної глобальної комунікації і соціальною формою, яка втілює в собі інформаційну епоху так само, як електричний двигун був важелем соціальних і технічних змін індустріальної епохи.

Враховуючи, що кіберпростір практично не має кордонів, з метою попередження правопорушень і припинення їх дії, поліпшення правової обстановки у сфері зв'язку та інформатизації, нагальною потребою є необхідність розробки й впровадження адміністративно-правових процедур державного нагляду у кіберпросторі регіонів і України в цілому. Заходи державного нагляду слід організовувати та здійснювати з урахуванням гео-графічного розташування (місцезнаходження) операторів

Висновки. Впровадження розглянутих у цій статті підходів та гнучких методів державного регулювання у сукупності з дієвим державним наглядом складають нову концептуальну базу розвитку сфери зв'язку та інформатизації України.

Важливим аспектом якісної реалізації державної регуляторної політики у сфері зв'язку та інформатизації, вочевидь, є розроблення нормативно-правових та нормативних документів, які б об'єднали процеси інформатизації різних сфер діяльності суспільства в одну сферу – сферу інформатизації і забезпечили її ефективне регулювання визначеними державними інституціями. Необхідно здійснити: кодифікацію та інкорпорацію діючих нормативно-правових актів у сфері зв'язку та інформатизації; пере-розподіл повноважень та функцій регуляторних органів, місцевих органів державної влади щодо впровадження в життя державної політики у сфері зв'язку та інформатизації. Законодавчо реалізувати визначену норму здійснення державного регулювання та державного нагляду у сфері інформатизації на національному та регіональному рівнях. Забезпечити громадський контроль діяльності державних регуляторних органів. Прийняти низку нормативно-правових актів щодо спрощення умов доступу до ринків. Залучити до розроблення відповідних документів фахівців, експертів та громадськість.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Атаманчук Г. В. *Теория государственного управления: Курс лекций* / Г. В. Атаманчук. – 4-е изд. – М.: Омега-Л, 2006. – 584 с.
2. Воробієнко П.П. *Проблеми державного регулювання телекомунікаційної сфери України* / П.П. Воробієнко, В.М. Гранатуров // *Економіка України*. – 2012. – № 10. – С.45-53.

3. Гапанович Я. *Екостратегії державного регулювання у сфері зв'язку та інформатизації регіону [Текст] / Я. Гапанович // Актуальні проблеми державного управління: Зб. наук. праць. ОРІДУ / Головн. ред. М.М. Іжа. – Вип. 3 (51). – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2012. – С.40-43.*
4. Гапанович Я. *Формування державної регуляторної політики у сфері інформатизації в умовах модернізації суспільства в Україні / Я. Гапанович. – Міжнар. наук. вид. Електронне наукове видання. Теоретичні та прикладні питання державотворення: Зб. наук. праць. – Вип. 10. – Одеса: ОРІДУ, 2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/tppd/2012_10/zmist/R_2/03%20Gapanovych.pdf*
5. Гапанович Я.В. *Экомеханизмы информатизации: проблемы государственного регулирования / Я.В. Гапанович // Научно-практ. журнал "Право".бу. – Вып. 3 (23). – 2013. – Минск: Национальный центр правовой информации Республики Беларусь, 2013. – С. 115-121.*
6. Іжа М.М. *Організаційно-правові засади державного управління: Навч. посібник / М.М. Іжа, Т.І. Пахомова, Я.О. Різнікова. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2008. – 308 с.*
7. Закон України "Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності", в редакції від 01.01.2013, документ № 1160-15. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1160-15>
8. Закон України "Про телекомунікації", в редакції від 07.01.2013 № 1280-15. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1280-15>

9. Кнорринг В.И. Теория, практика и искусство управления: Учебник. [для вузов по специальности «Менеджмент»] / В.И. Кнорринг. – М.: Норма-ИНФРА, 1999. – 528 с.
10. Конституція України. Офіційний вісник України від 01.10.2010 № 72/І. Спец. вип. – С. 15. – Ст. 2598.
11. Лессинг Л. Компьютерный код – закон киберпространства. Интервью BBC Russian.com. – Интернет-журнал " BBC Russian.com". – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.bbc.co.uk/1/hi/russian/in_depth/2006/net/newsid_6159000/6159844.stm.
12. Мильнер Б.З. Реформы управления и управление реформами / Б.З. Мильнер. – М., 1994. – С.82-104.
13. Новый философский словарь / Сост. А.А. Грицанов. – 2-е изд., перераб. и доп. – Мн.: Интерпрессервис; Книжный Дом, 2001. – 1280 с.
14. Розпутенко І.В. До питання про ідеологію державного управління в Україні / І.В. Розпутенко // Наукові розвідки з державного та муніципального управління: Зб. наук. праць. – 2011. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nrzd/2011_2/18.pdf
15. Сурмін Ю.П. Методологічні аспекти реформування державного управління в Україні / Ю.П. Сурмін // Державне управління: теорія та практика: Електрон. наук. фах. вид. – 2010. – № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.academy.gov.ua/ej11/txts/10synduu.pdf>
16. Словник синонімів української мови: У 2-х т. / А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк, С.І. Головацук та ін. – К.: Наук. думка, 2001. – Т.2.

17. Цивільний Кодекс України: Закон України, документ 435-15, в редакції від 01.01.2013. – [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
18. Файоль А. Управление – это наука и искусство / А. Файоль, Г. Эмерсон, Ф. Тэйлор, Г. Форд. – М.: Республика, 1992. – 351 с.

Стаття надійшла до редакції 24.02.2014

Рецензенти:

доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Менеджмент і маркетинг на морському транспорті» Одеського національного морського університету **М.Я. Постан**

доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки підприємства та корпоративного управління Одеської національної академії зв'язку ім. О.С. Попова **О.А. Князєва**